

همایش ملی مطالعات و پژوهش های علمی علوم انسانی

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار با حمایت معنوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه
سردبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی شماره مجوز: ۷۸۸۶۴-۴۸۵۳
سال برگزاری همایش: ۱۳۹۷ شماره مقاله: ۱۰۳۵/۳۳۹ رده بندی کنگره: ذ ۶۹۳/۲

حقوق بشر؛ مصونیت از شکنجه در پرتو اسناد بین المللی

امیر حسین مرشدی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

در اروپا، شکنجه از زمان های دور در قرون وسطی به مقاصد قضایی و قانونی برای حرف کشیدن از افراد خاص (گرفتن اعتراف) (برای مثال برده ها) تحت شرایط خاص (برای مثال به ویژه در مواردی که شواهد و مدارک مهمی وجود داشت) شناخته شده بود. در عمل، کاربرد آن هر چه بوده باشد، از قرن ۱۹ میلادی در بسیاری از کشورها ممنوع شده است. استفاده سیاسی نازی های آلمانی از شکنجه علیه شهروندان خودشان که به عنوان مخالف شناخته شده بودند، منجر به آگاهی جامعه بین المللی در مورد شکنجه شد. دقیقاً همانند موردی که استبداد بی رحمانه رژیم، منجر به ایجاد زمینه برای حقوق بشر شد، تا این حقوق از قلمرو داخلی دولت ها منفک شود، از این رو، به کسانی که احتمال داشت یک تهدید قلمداد شوند این اطمینان داده شد که حق مصونیت از شکنجه یک حق از حقوق بشر است. بنابراین، در توضیح ماده ۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر می خوانیم «هیچکس نباید مورد شکنجه یا رفتارهای ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیر آمیز قرار گیرد».

واژگان کلیدی: اسناد بین المللی، حقوق بین الملل، شکنجه، حقوق بشر، اقرار

بخش اول: کلیات

در سال ۱۹۷۳، سازمان عفو بین الملل، اولین کمپین جهانی خود علیه شکنجه که مورد توجه و استقبال تعداد متعددی از سازمان های غیر دولتی (NGO ها) بود را راه اندازی کرد. این کمپین، از طریق تجربه ارتباط با زندانیان سیاسی، متوجه این موضوع شد که شکنجه در بسیاری از کشورها، حداقل واکنشی برای مخالفت های سیاسی و تجاوز علیه صلح استفاده می شد. کمپین در سطح بین الدولی به ویژه در سازمان ملل با گسترش و توسعه ی چشمگیری مواجه شد. نشست ۱۹۷۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، منجر به تصویب اعلامیه متناسبی شد که بنا بر آن هر گونه شکنجه یا عمل ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیر آمیز را نکوهش کرده و ممنوع دانست. تنها دو سال بعد (۱۹۷۵)، اعلامیه ی مصونیت تمام انسان ها از شکنجه یا هرگونه رفتار ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیر کننده تصویب شد. همان سال یک سری اقدامات صورت گرفت که منجر به ارائه ی سه کد رفتاری دیگر در زمینه ی شکنجه شد: (۱) آیین نامه رفتاری مقامات انتظامی، (۲) اصول اخلاق پزشکی مربوط به نقش پرسنل بهداشتی، به ویژه پزشکان، در حفاظت از زندانیان و بازداشت شدگان در برابر شکنجه و دیگر رفتارهای مجرمانه و بی رحمانه، غیر انسانی یا تحقیر آمیز و (۳) اصول کلی محافظت از تمامی افراد تحت هر نوع حکم حبس یا زندان. دو مورد اول که ذکر شد به طور مشخص و محسوس به عنوان دستور العمل و آیین نامه و راهنما برای پرسنل و کارکنان حرفه هایی که می توانند نقش مهمی در ارتکاب شکنجه داشته باشند، به شمار می رود. هیچکدام از موارد مذکور به تنهایی قادر به تصویب

قانون‌های الزام آور نمی‌باشند. از سال ۱۹۷۷، مجمع عمومی این موضوع را با ارائه طرح پیشنهادی در کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد درمورد کنوانسیون منع شکنجه و سایر رفتارها و مجازات‌های بی رحمانه، غیر انسانی و تحقیر آمیز بیان کرده است. در سال ۱۹۸۴، مجمع عمومی کنوانسیون را بر پایه‌ی طرح آماده شده توسط کمیسیون حقوق بشر بنا نهاد. واضح است که شکنجه یا رفتار و مجازات‌های خشن، غیر انسانی یا تحقیر کننده توسط قانون بین الملل منع شده است. البته، کنوانسیون منع شکنجه تنها دولت‌هایی را تحت الزام قرار می‌دهد که عضوی از آن شده باشند. اما معاهدات دیگر نیز ممنوعیت شکنجه را شامل می‌شوند. حوزه‌ی حقوق بشر، شامل میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (در سطح جهانی) (ماده ۷) و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (در سطح منطقه) (ماده ۳)، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر (ماده ۵) و منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم (ماده ۵) می‌شود. ممنوعیت در هر سه مورد مذکور به گونه‌ای جا داده شده است که تحت هیچ شرایطی نشود محدودیتی بر روی آن اعمال کرد. در واقع تمامی اسناد مذکور در بالا بجز منشور حقوق بشر آفریقا این احتمال را پیش بینی می‌کنند که ممکن است برخی از حقوق آنها در حوادثی همچون جنگ و مابقی شرایط اضطراری که جان ملت را تهدید می‌کند، به حالت تعلیق درآید.

به علاوه، قانون بین الملل درگیری‌های مسلحانه نیز هرگونه شکنجه، رفتارهای خشن، غیر انسانی یا تحقیر کننده به دست فرد مسلح را در هر زمان و مکانی، چه بین المللی چه غیر بین المللی را منع کرده است (کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل‌های

الحاقی ۱۹۷۷). در واقع هر ملتی عضو کنوانسیون ژنو است. برخی از دولت‌ها که عضو هیچکدام از معاهده‌های حقوق بشر یا منع شکنجه نیستند، قریب به اتفاق از نظر حقوق بین الملل می‌گویند که ممنوعیت شکنجه یک قاعده کلی در همه دولت‌ها است. این دیدگاه با ماهیت مطلق حکومت مطابق با تمام معاهدات (شامل مواردی که دارای شرایط خطرناک درگیری‌های مسلحانه می‌شوند) مطابقت دارد، با استناد به این حقیقت که به نظر می‌رسد تمامی دولت‌ها شکنجه را در قانون خود ممنوع می‌دانند. از نقطه نظر حقوق بشر، شکنجه ایراد عمدی فشارهای جسمی و روحی به منظور نیل به اهدافی همچون گرفتن اطلاعات سری یا اقرار می‌باشد. هیچ تعریف معتبری از رفتار ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیر کننده در دسترس نیست. یک دیدگاه (از دادگاه اروپایی حقوق بشر) این است که رفتار غیر انسانی را اعمالی بنامیم که نیازمند فشار و درد و زجر کمتری نسبت به شکنجه داشته و نیازی به عنصر قصد ندارد. دیدگاه بعدی، که مورد توجه نویسنده نیز قرار گرفته است، رفتار ظالمانه یا غیر انسانی را بدین ترتیب تعریف می‌کند که همان میزان درد و زجر شکنجه را به دنبال دارد اما آن عنصر هدفمند بودن را ندارد. رفتار تحقیر کننده به اندازه زجر دادن فشار و درد نیاز ندارد.

بخش دوم: تحلیل و بررسی ماهیتی تعهد مثبت در جهت حمایت در مقابل شکنجه

قطعی در مورد منجر شدن مجازات‌های رسمی به شکنجه یا رفتارهای ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیر کننده وجود ندارد. حبس که نوعی شکنجه محسوب نمی‌شود،

ممکن است در بعضی شرایط خاص شکنجه قلمداد شود. مجازات بدنی عموماً نقض ممنوعیت شکنجه است اما عجیب و جالب است که مجازات اعدام تا به امروز به عنوان شکنجه تأیید نشده است. از آنجایی که با وجود ممنوعیت شکنجه در قانون داخلی و بین المللی، شکنجه و بدرفتاری در بسیاری از کشورهای دنیا پابرجاست، تمرکز و تلاش های نظام هنجاری بین المللی، رویه و سابقه قضایی محدوده حفاظت شده را ایجاد کرده به گونه ای که فرصت شکنجه را با ترویج پاسخگویی مسئولین بازداشت و بازجویی از آن ها می گرفت. برای مثال، نهادهای معتبر در حال حاضر، معمولاً بیش از یک یا دو روز بازداشت بدون تماس را به عنوان نقض ممنوعیت بازداشت خودسرانه و حق آزادی و امنیت فرد اعمال می کنند. در واقع، اگر این بازداشت بدون تماس بیش از حد ادامه یابد، خود این بازداشت به عنوان نقض ممنوعیت اعمال شکنجه یا بدرفتاری به شمار می رود. یک مثال برجسته از محدوده حفاظت شده، تکامل این مفهوم (شکنجه) است که در حال حاضر در کنوانسیون منع شکنجه منعکس شده است، بر این اساس، تبعید یا انتقال یک فرد به کشوری که خطر واقعی شکنجه یا بدرفتاری را به دنبال دارد، این اصل (ممنوعیت شکنجه) را نقض می کند.

مطالعه موردی

تعهد مثبت در جهت حمایت در مقابل شکنجه

دولت‌ها می‌توانند حق افراد را به منظور رهایی از شکنجه نقض کنند، حتی اگر زمانیکه اقدام مربوطه خارج از قلمرو کشور صورت گیرد. کمیته حقوق بشر اظهار داشت: که انتقال (اخراج) آقای ماتمبو (Mutombo) از کشور سوئیس به کشور زئیر، موجب نقض میثاق حقوق بین‌المللی مدنی و سیاسی در باب شکنجه، رفتارها و مجازات‌های ظالمانه غیر انسانی و تحقیر کننده می‌شود. تأثیر چنین پرونده‌هایی را بر روی مقوله استرداد و پناهندگی نباید نادیده گرفت (شکایت ماتمبو علیه دولت سوئیس).

فرمان یا دستور اخراج یک مردی که دارای بیماری پیشرفته ایدز می‌باشد به خانه اش در جزیره‌ی سنت کیت، از سوی دادگاه اروپایی حقوق بشر رفتار غیر انسانی تلقی شد. این موضوع ناشی از منابع پزشکی کمتر توسعه یافته موجود در آنجا (سنت کیت) بود.

نمی‌توان تأثیر چنین مواردی بر روی پرونده‌های پناهندگی و استرداد مجرمین نادیده گرفت. این امر به ویژه در شرایط فعلی در تصمیم‌گیری در مورد استرداد افراد مظنون به تروریست اهمیت دارد.

از دهه ۱۹۸۰، جهان آماده پذیرش اقدامات نظارت بین‌المللی تخصصی و اقدامات دیگر برای رعایت منع شکنجه بود. در سازمان ملل این فرآیند با کنوانسیون منع شکنجه آغاز شد. به همین دلیل، مشابه دیگر معاهدات حقوق بشر، یک کمیته (کمیته منع شکنجه) به وجود آمد و همچنان مطابق مابقی معاهدات حقوق بشر، این کمیته به بررسی گزارش‌هایی که توسط دولت‌های عضو ارائه شده مأموریت یافت و

همچنین شکایت افراد علیه دولت عضو و شکایات بین دولت‌های عضو را مورد بررسی قرار می‌داد، یک اختیار جدید این بود که کمیته ممکن است بنا به صلاحدید خود تصمیم بگیرد که یک اقدام شکنجه ظاهراً نظام‌مند را بررسی کند (بررسی اطلاعات واصله درباره‌ی وجود شکنجه). این رویه‌ها البته تنها برای دولت‌هایی صادق است که عضو آن باشند. سال ۱۹۸۵، در پی تجدید کمپین بین‌المللی علیه شکنجه به وسیله سازمان عفو بین الملل، که کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل مأموریت گزارشگر ویژه در موضوع شکنجه را ایجاد کرد. در موارد اضطراری، موضوع ارتباطات الکترونیکی مستقیم با پایتخت‌های کشورها است. اصولاً بازرسی‌های حقیقت یاب از کشورهایی بعمل می‌آید که مشکلات گسترده‌ای در نقض حقوق بشر وجود دارد. همانند بسیاری از روش‌های نظارت بر حقوق بشر، رویه‌های کنوانسیون مبارزه با شکنجه و آن گزارشگران ویژه اساساً با واکنش همراه بود. در دهه ۱۹۷۰، به عنوان یک نتیجه از ابتکار یک بانکدار بازنشسته سوئیس، ژان ژاک گوتیئر، خود را با الهام از کار کمیته بین‌المللی صلیب سرخ که با آن همکاری کرده بود، حرکت می‌کرد تا در سطح بین‌الدولی یک رویکرد پیشگیرانه را از طریق الزامات معاهده‌ای نهاده‌ای سازد. یک سازمان بین‌المللی، بنا به حقی که دارد می‌تواند به تمامی کشورهایی که معاهده را قبول کرده‌اند و محل‌های اختصاص داده شده به حبس دسترسی داشته باشد. علاوه بر این، سازمان می‌تواند به طور عمومی اعلام کند این کشور همکاری نداشته و یا نگرانی‌های مذکور را جدی نگرفته است.

انتظاری که می‌رفت این بود که این روش به جای شرمسار کردن دولت‌ها، آن‌ها را ۷ |

تشویق به بهبود شرایط کند. با تشکر از تلاش‌های مداوم کمیته‌ی منع شکنجه سوئیس و کمیسیون بین‌المللی حقوق‌دانان، این پروژه ابتدا در قالب کنوانسیون اروپایی منع شکنجه و رفتارهای ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیر کننده شروع شد. در سال ۲۰۰۲، سازمان بین‌الملل پروتکلی برای کنوانسیون شکنجه تنظیم کرد که بنا به آن، یک سیستم مشابه در سطح ملل متحد تاسیس شد، اگرچه نتوانست موجبات نظارت‌های ویژه از زندان‌ها را در سطح بین‌المللی فراهم کند اما در سطح ملی نهاد های مستقلی بر زندان ها نظارت می‌کنند.

نتیجه‌گیری

در نهایت، قابل تحسین است که شکنجه بیشتر از اینکه یک نقض حقوق بشر باشد، این امر همچنین بنا به قانون بین‌الملل جرم محسوب می‌شود. این بدین معنی است که کسانی که مرتکب چنین جرمی می‌شوند، در هر جا که پیدا شوند باید محاکمه و بازخواست شوند، مگر اینکه برای محاکمه به مکان دیگری مسترد شوند. این امکان وجود دارد که کارشان به دادگاه کیفری بین‌المللی کشیده شود. در سه دهه اخیر، دسته‌های قابل توجهی از قوانین، استاندارد و دستگاه‌هایی تنظیم شده‌اند که شکنجه را پیشگیری، شناسایی و سرکوب می‌کنند. سازمان‌های غیر دولتی نقش قلب این تشکیلات را ایفا می‌کنند. اکنون می‌توان از سازمان‌های غیر دولتی و نهاد های رسمی انتظار داشت که اراده سیاسی لازم را ایجاد کرده و ممنوعیت شکنجه و بدرفتاری را به واقعیت تبدیل کنند. این امر به خصوص در مورد واکنش و پاسخ به

جنايات ۱۱ سپتامبر امری ضروری است، و به موجب آن می‌توان از این موضوع به عنوان يك ابزار، برای مبارزه با تروریسم استفاده کرد.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

امیر ارجمند، اردشیر. *مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر*. جلد اول. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱.

انصاری، باقری. *آزادی‌اطلاعات*. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۷.

شیداییان، مهدی، اسحاقی، سید جعفر، رجایی، زهرا. پیشگیری وضعی تقنینی از جرم شکنجه، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۲۵، ۱۲۳-۸۹، ۱۳۹۷.

طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. *آزادی‌های عمومی و حقوق بشر*. چاپ سوم. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.

عبداللهی، محسن، خلیف‌رضایی، حسین. مسئله تعارض اصل مصونیت دولت با قواعد آمره حقوق بشر، قم، دانشگاه مفید، مجله حقوق تطبیقی، ۷۹، ۱۱۸-۱۰۱، ۱۳۸۹.

قاضی شریعت پناهی، ابوالفضل. *بایسته‌های قانون اساسی*. چاپ چهل و هشتم. تهران: میزان، ۱۳۹۳.

منابع لاتین

Cassese, Antoni. *International Criminal Law*, 2nd Edition, Oxford, 2008.

Fattah, Ezzat. *Understanding Criminal Victimization*, Canada, Prentice-Hall, 1991.

Forsythe, David P. encyclopedia of human right. Vol.1. New York: oxford university press, 2009.

Hall, C.K. The Duty of States Parties to the Convention against Torture to Provide Procedures Permitting Victims to Recover Reparations for Torture Committed Abroad, in European Journal of International Law, No. 18, 2007.

Maran, Rita. Torture: the Role of Ideology in the French Algerian War, New York, Prager, 1989.

Mezzina, Roberto, Alan Rosen, Michaela Amering, and Afzal Javed. The practice of freedom: human rights and the global mental health agenda. In Advances in Psychiatry, 483-515. Springer, Cham, 2019.

Sifris, Ronli. Reproductive freedom, torture and international human rights: Challenging the masculinisation of torture. Routledge, 2013.